

สถานการณ์ธุรกิจเพื่อสังคมภายใต้บริบททุนทางสังคมในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ Social Business Ventures Situation under the Social Capital Context in Hang Dong District, Chiang Mai*

กาญจนา สมมิตร**

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบ 4 ด้านที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนา กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อสำรวจสถานการณ์ของธุรกิจเพื่อสังคม และวิเคราะห์ ผลการดำเนินงานของธุรกิจเพื่อสังคม ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากกลุ่มตัวอย่างผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจ ชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่าทุนทางสังคมที่สำคัญที่ก่อให้เกิดธุรกิจ เพื่อสังคม ได้แก่ 1) ทุนทางวัฒนธรรม ที่มีความไว้เนื้อเชื่อใจกันในกลุ่มชุมชนเป็นพื้นฐาน 2) ทุนทางด้านผู้นำ ที่มีความรู้ มีความเสียสละ และจิตสาธารณะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง 3) ทุนทางด้านการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้อำนาจของผู้นำในชุมชน ที่กลายมาเป็นนวัตกรรมทางสังคมในรูปแบบของนวัตกรรมจัดการที่มาจาก การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มทุกคน 4) ทุนทางด้านปัจจัยเครือข่ายสนับสนุนภายนอก อันได้แก่หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา เป็นต้น จากทุนทางสังคมทั้ง 4 ด้านดังกล่าวได้ก่อให้เกิด กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมโดยสามารถจัดเป็นหมวดหมู่ตามประเภทกิจการได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มเกษตรและการแปรรูป การเกษตร 2) กลุ่มออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชน 3) กลุ่มสิ่งแวดล้อม จากการวิเคราะห์ตามโครงสร้างกลุ่มธุรกิจ เพื่อสังคม พบกลุ่มระยะเริ่มต้น กลุ่มกำลังพัฒนา และกลุ่มต้นแบบ โดยกลุ่มระยะเริ่มต้นยังมีปัญหา และความต้องการ ขึ้นพื้นฐานค่อนข้างมาก ส่วนกลุ่มกำลังพัฒนา นั้นมีความต้องการในการขยายและปรับปรุงกิจการ และกลุ่มต้นแบบ เป็นกลุ่มซึ่งสามารถดำเนินกิจการของตนในระดับดีแล้ว และเป็นต้นแบบให้กับกลุ่มอื่นได้ มีความต้องการต่อยอดไป สู่กิจการอื่นต่อไป ดังนั้นการส่งเสริมให้เกิดธุรกิจเพื่อสังคมควรส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดทุนทางสังคมทั้ง 4 ด้าน อันเป็นต้นทุนที่สำคัญในการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมต่อไป

คำสำคัญ

ทุนทางสังคม กิจการเพื่อสังคม ธุรกิจเพื่อสังคม อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

*บทความนี้เขียนขึ้นจากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมของอำเภอหางดง และอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ระยะที่ 1” (ฉบับปรับปรุง) ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปี พ.ศ. 2554

**อาจารย์ประจำสาขาวิชาการประกอบการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น

E-mail: kanjana@feu.ac.th

Abstract

The objectives of this research were to analyze the four components of social capitals that promote social business ventures and to explore social business ventures situation and analyze their performance in Hang Dong District, Chiang Mai. The qualitative research method was employed in this study. Data were collected from a sample of community leaders, village board, leader of community enterprise and community enterprise committee in Hang Dong District by group interviews, in-depth interviews and participatory observation. The study results reveal key social capitals that help initiate a social business as follow: 1) Local culture that binds people on the basis of generosity and trust; 2) Knowledgeable leaders who have public mind and sacrifice themselves to work for the community; 3) Good management practices that are derived from the participation of community members in the management 4) Good supporter networks, including government organizations, local administrators and educational institutes. The four elements of social capital have initiated social business ventures in Hang Dong, which can be divided into three groups: 1) Agricultural processing 2) Savings and Community Store and 3) Environmental group. Each group can be put into beginner group, developing group, and model group, according to the analysis of business structure. The beginner group seemed to have a lot of basic problems and needs. The developing group needed helps in terms of production capacity and business improvement. The model group could be considered a good business model for other groups to study, but they also wanted to expand their businesses to other activities. Therefore, to enhance social business ventures, the four elements of social capital should be promoted in order to develop the social businesses in the area.

Keywords

Social Capital, Social Enterprise, Social Business Venture, Hang Dong District, Chiang Mai

บทนำ

การพัฒนาประเทศให้ยั่งยืนได้นั้น ไม่อาจอาศัยความเจริญทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวเป็นตัวชี้วัด ดังจะเห็นได้จากความล้มเหลวของระบบทุนนิยมที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นบทพิสูจน์ หากแต่ต้องอาศัยความเจริญทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วยจึงจะนับได้ว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง “กิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise)” เป็นแนวคิดใหม่ในประเทศไทย เป็นแนวคิดในการจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลักมากกว่าการคิดถึงผลกำไรเหมือนธุรกิจกระแสหลักทั่วไป กิจการเพื่อสังคมมีทั้งรูปแบบที่ไม่แสวงหาผลกำไร และแสวงหาผลกำไร ซึ่งในรูปแบบหลังนี้เรียกว่า “ธุรกิจเพื่อสังคม (Social Business Ventures)” ซึ่งเป็นกิจการแสวงหากำไร แต่มีเป้าหมายทางสังคมเป็นหลัก (เอคคิงตัน และ ฮาร์ติแกน, 2552, 71)

จากปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของธุรกิจเพื่อสังคมนี้ นับเป็นจุดเปลี่ยนทางสังคมธุรกิจ เพราะนอกจากจะเป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลักแล้ว ยังสามารถ

ช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศได้โดยไม่ต้องรอนหน่วยงานอื่นมาให้การช่วยเหลือ นอกจากนี้ธุรกิจเพื่อสังคมยังสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศได้ไม่แพ้ธุรกิจกระแสหลัก วลัยพร วาจาวุธ และคนอื่น ๆ (2553, 10-11) ได้ยกตัวอย่างประเทศอังกฤษที่กิจการเพื่อสังคมประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก โดยมีกิจการเพื่อสังคมกว่า 62,000 แห่ง ครอบคลุมทั้งทางด้านสุขภาพ พลังงาน การศึกษา สิ่งแวดล้อม สวัสดิการสังคม เป็นต้น มีมูลค่าการประกอบการรวมมากกว่า 1.4 ล้านล้านบาทและมีการจ้างงานในระบบเศรษฐกิจทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 5 สำหรับประเทศไทยได้มีการดำเนินธุรกิจในลักษณะนี้บ้างแล้ว แต่ยังไม่แพร่หลาย เพราะยังขาดการสนับสนุนหลายด้าน อย่างไรก็ตามได้มีหน่วยงานต่างๆ เริ่มมองเห็นความสำคัญของกิจการเพื่อสังคมและเริ่มให้การสนับสนุนมากขึ้นเป็นลำดับ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่ร่วมผลักดันและขับเคลื่อนงานกิจการเพื่อสังคมร่วมกับหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคประชาสังคม ตลอดจนสื่อมวลชน โดยเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2553 นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ อดีตนายกรัฐมนตรี ได้แต่งตั้งคณะกรรมการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมขึ้นเพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนากิจการเพื่อสังคมเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 ต่อปี ภายในเวลา 5 ปี

ทั้งนี้ กิจการเพื่อสังคมจะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นจะต้องอาศัยคานงัด¹ ที่จะนำพากิจการดำเนินไปได้ตามเป้าประสงค์ โดยเฉพาะทุนทางสังคมนับเป็นต้นทุนที่สำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับขององค์กรพัฒนาระหว่างประเทศต่าง ๆ เช่น ธนาคารโลก องค์กรความร่วมมือเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) ต่างก็ตระหนักในคุณค่าของทุนทางสังคมว่า มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ยั่งยืนอันนำไปสู่ความผาสุกของคนในชาติ โดยเฉพาะ OECD พิจารณาว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเกิดจากทุน 4 ประเภท ได้แก่ ทุนทางกายภาพ ทุนทางการเงิน ทุนมนุษย์ และทุนทางสังคม ซึ่งจากการประเมินประสิทธิภาพของปัจจัยทั้ง 4 ทุนดังกล่าว พบว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนเป็นผลมาจากปัจจัยด้านทุนมนุษย์และทุนทางสังคมถึง 4 ส่วน ขณะที่เกิดจากทุนทางกายภาพและทุนทางการเงินเพียง 2 ส่วนเท่านั้น (สินาด ตรีวรรณไชย, 2548)

ในประเทศไทยเอง มีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นว่า ทุนทางสังคมโดยเฉพาะการรวมกลุ่มหรือรวมตัวกันจัดสรรทรัพยากรกันเองของคนในชุมชนที่มีความไว้เนื้อเชื่อใจกัน สามารถทำให้พวกเขาได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหลายอย่าง เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุน การรวมตัวเพื่อจัดสรรทรัพยากรน้ำป่า ที่ดินสาธารณะของชุมชน กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกต่างๆ เป็นต้น ยิ่งกลุ่มหรือเครือข่ายเหล่านี้สามารถเชื่อมกับกลุ่มอื่นๆ นอกชุมชนอย่างหลากหลายแล้ว ทุนทางสังคมก็จะยิ่งขยายวงมากขึ้นเท่านั้น (สินาด ตรีวรรณไชย, 2548)

หางดงเป็นอำเภอที่มีความเป็นเมืองใกล้เคียงกับตัวเมืองเชียงใหม่ และมีชื่อเสียงในงานหัตถกรรมงานฝีมือ เช่น จักสาน แกะสลัก เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น มีหมู่บ้านถวายเป็นแหล่งรวมงานหัตถศิลป์ แต่การทำธุรกิจดังกล่าวเป็นลักษณะการจ้างงานของธุรกิจส่วนบุคคลซึ่งส่วนใหญ่เจ้าของธุรกิจเป็นชาวต่างประเทศ และเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศส่งผลให้กิจการต่างๆ ชบเซาและปิดตัวไปเป็นจำนวนมาก จากปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความไม่ยั่งยืนในการทำธุรกิจที่พึ่งพาแต่ปัจจัยภายนอกเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามในหลายชุมชนยังคงมีการรวมกลุ่มทั้งในรูปแบบของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มธุรกิจชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ซึ่งในรูปแบบของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้นมีการรวมกลุ่มแท้ และกลุ่มเทียมเพื่อรองรับประโยชน์ที่ได้จากการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยส่วนใหญ่

¹คานงัด (Leverage) หมายถึง ทุนที่ไม่ได้อยู่ในรูปของตัวเงิน อาทิ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติ ทุนความรู้ ความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างคนในชุมชน จิตอาสา จิตสาธารณะ และอื่นๆ (สฤณี อาชวานันทกุล, 2552)

เป็นการรวมกลุ่มเทียมที่มีเจ้าของธุรกิจเป็นประธานส่วนสมาชิกเป็นเพียงแรงงานเท่านั้น จากประเด็นปัญหาดังกล่าว สำนักงานเกษตรอำเภอหางดงซึ่งมีหน้าที่ดูแล ประสานงานให้ความช่วยเหลือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจึงต้องการให้เกิดการพัฒนาวิสาหกิจที่มีความยั่งยืนอย่างแท้จริง และสามารถเป็นต้นแบบให้แก่วิสาหกิจกลุ่มอื่นๆ ทั้งในกลุ่มปัจจุบันและกลุ่มที่กำลังจะจัดตั้งขึ้น ซึ่งแนวคิดของการจัดตั้งวิสาหกิจนั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดของธุรกิจเพื่อสังคมที่มุ่งให้ชุมชนรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งสืบค้นและวิเคราะห์องค์ประกอบที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนสำรวจสถานการณ์ของธุรกิจเพื่อสังคม เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อมูลในการพัฒนาต้นแบบธุรกิจเพื่อสังคมในชุมชนอื่น ที่มีบริบทชุมชนใกล้เคียงกัน

ทบทวนวรรณกรรม

ทุนทางสังคม (Social Capital)

ทุนทางสังคมเป็นคำที่ถูกใช้พื้นฐานคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทั้งการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาสังคมไทย ในปัจจุบัน แนวคิดทุนทางสังคม และคำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทย เพิ่งเริ่มปรากฏขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) โครงการของกองทุนเพื่อสังคมดังกล่าว ได้พยายามและทำให้สังคมไทยหันกลับไปมองคุณค่าที่เคยมีอยู่ที่เป็นทุนเดิม แต่อาจมองข้ามไป รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล รวมไปถึงสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชน เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่มองค์กรประชาชน เครือข่าย เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในระดับชุมชน และหลังจากนั้น คำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทยก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง (อิทธิสตร์, 2552)

ในประเทศไทยเอง มีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นว่า ทุนทางสังคมโดยเฉพาะการรวมกลุ่มหรือรวมตัวกันจัดสรรทรัพยากรกันเองของคนในชุมชนที่มีความไว้วางใจเชื่อใจกัน สามารถทำให้พวกเขาได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหลายอย่าง เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุน การรวมตัวเพื่อจัดสรรทรัพยากรน้ำป่า ที่ดินสาธารณะของชุมชน กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกต่างๆ เป็นต้น ยิ่งกลุ่มหรือเครือข่ายเหล่านี้สามารถเชื่อมกับกลุ่มอื่นๆ นอกชุมชนอย่างหลากหลายแล้ว ทุนทางสังคมก็จะยิ่งขยายวงมากขึ้นเท่านั้น (สินัด ตรีวรรณไชย, 2548)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 บทที่ 2 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.) กล่าวว่า “ทุนทางสังคม” เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจเชื่อใจ สายใยความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ในองค์ประกอบหลัก 4 ด้านที่มีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคม ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และ องค์ความรู้ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม

ธุรกิจเพื่อสังคม (Social Ventures Business)

ธุรกิจเพื่อสังคมเป็นหนึ่งในโมเดลของกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise) มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลายและบางส่วนของที่มุ่งร่วมคล้ายกัน คือ 1) มีเป้าหมายของธุรกิจเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก 2)

มีการนำส่งผลกำไรที่ไม่ได้อยู่ในผลตอบแทนสูงสุดให้แก่ผู้ถือหุ้นแต่เป็นการนำไปขยายการลงทุนใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายของสังคมในระยะยาว 3) มีการสร้างความสมดุลระหว่างเครื่องมือทางด้านธุรกิจและเป้าหมายทางสังคม และมีบางส่วนที่พูดถึงการคิดค้นนวัตกรรมในรูปแบบต่างๆ ในการแก้ไขปัญหา (Social Enterprise Alliance USA, n.d. ; Social Enterprise Coalition UK, n.d. ; The Small Enterprise Education and Promotion (SEEP) Network, n.d. ; Third Sector Enterprises, n.d. และ สำนักงานส่งเสริมกิจการเพื่อสังคม, ม.ป.ป.)

ดังนั้นในที่นี้คำว่าธุรกิจเพื่อสังคม จะหมายถึง ธุรกิจที่มีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือสมาชิกในกลุ่มในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา ซึ่งก่อให้เกิดนวัตกรรมในแบบฉบับของชุมชน เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนกลุ่ม และมีรายได้จากการดำเนินกิจกรรมของตนเอง นำส่งผลกำไรเพื่อตอบแทนผู้มีส่วนได้เสียซึ่งรวมถึงชุมชนและสังคมอย่างเท่าเทียม ในระยะยาวมีโอกาสขยายผลและพัฒนาเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนสังคมอื่นๆ ได้ โดยวิสาหกิจชุมชน (Community-Based) ถือเป็นประเภทหนึ่งของธุรกิจเพื่อสังคม

ในประเทศไทยมีองค์กรหรือหน่วยงานที่สามารถจัดได้ว่าเป็นธุรกิจเพื่อสังคมในระดับชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลมาจากหลายปัจจัย อาทิ การพัฒนาของระบบสหกรณ์ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การประชาสัมพันธ์เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังในประเทศ นโยบายรัฐบาลที่ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ตลอดจนการเกิดขึ้นของกลุ่มการเงินชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทั้งในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ รวมถึงธนาคารประชาชน เป็นต้น

ธุรกิจเพื่อสังคมในระดับชุมชนที่ยั่งยืน สามารถแก้ไขปัญหาสังคมสุขภาวะ และหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการจัดตั้ง บริหารจัดการและดำเนินกิจการโดยคนในชุมชน ซึ่งเข้าใจสถานะและปัญหาในชุมชนอย่างถ่องแท้ สามารถประยุกต์ใช้หลักการทำธุรกิจมาดำเนินกิจการอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน นอกจากนี้แล้ว กิจการเหล่านี้ยังก่อให้เกิดการสร้างงาน และการสร้างรายได้ให้กับประชาชนในชุมชนนั้นๆ จึงกล่าวได้ว่าธุรกิจเพื่อสังคมในระดับชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ล้วนมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบ 4 ด้านที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อสำรวจสถานการณ์ของธุรกิจเพื่อสังคม และวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยทำในรูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์แบบกลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสืบค้นทุนทางสังคมและศึกษาสถานการณ์ตลอดจนวิเคราะห์ผลการดำเนินงานกลุ่มเป้าหมายที่มีคุณลักษณะการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคม โดยมีขั้นตอนในการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1.1 ข้อมูลพื้นฐานอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไป ประวัติความเป็นมา สภาพทางภูมิศาสตร์ ข้อมูลประชากร เขตการปกครอง การประกอบอาชีพ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

1.2 ทูทางสังคม ได้แก่ แนวคิด ความหมาย ความสำคัญ ประเภท และองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านคน ด้านสถาบัน ด้านวัฒนธรรม และด้านองค์ความรู้

1.3 ภารกิจเพื่อสังคม ได้แก่ ความหมาย รูปแบบ ประเภท ตลอดจนศึกษาเกณฑ์ในการคัดเลือก และคัดกรองกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมของอำเภอหางดง

2. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากร ประกอบด้วยผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มอาชีพ ที่จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนในเขตอำเภอหางดงจาก 11 ตำบล รวมถึงการรวมกลุ่มกันในชุมชนในรูปแบบอื่นๆ

2.2 กลุ่มตัวอย่าง

2.2.1 ผู้ให้ข้อมูลหลักด้านทูทางสังคม ประกอบด้วยผู้นำชุมชน และคณะกรรมการหมู่บ้าน

2.2.2 ผู้ให้ข้อมูลหลักด้านธุรกิจเพื่อสังคม ประกอบด้วยผู้นำกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในรูปแบบอื่น ๆ

ทั้งนี้กำหนดเกณฑ์การคัดกรองกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในรูปแบบอื่น ๆ ดังนี้

1) เป็นกิจการที่มุ่งแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาสังคมเป็นหลัก (Local Economics, Social & Environmental Benefit)

2) เป็นกิจการที่สร้างผลกระทบเชิงบวกให้แก่สังคม สิ่งแวดล้อม และสามารถมองเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม (Impact)

3) มีโอกาสขยายแนวคิดที่ดีในการดำเนินกิจการออกไปในวงกว้างได้ (Challenge of Scale)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับทูทางสังคม

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับทูทางสังคมนำไปใช้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และกรรมการหมู่บ้าน ประเด็นในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 1) ทูทางสังคมด้านทรัพยากรคน 2) ทูทางสังคมด้านสถาบัน 3) ทูทางสังคมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ทูทางสังคมด้านประเพณี วัฒนธรรม 5) ทูทางสังคมด้านทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งธรรมชาติ 6) ทูทางสังคมด้านการรวมกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ 7) ทูทางสังคมด้านผลิตภัณฑ์/ของดีประจำหมู่บ้าน และ 8) ทูทางสังคมด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน

3.2 แบบสัมภาษณ์แบบกลุ่มเกี่ยวกับการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในรูปแบบอื่น ๆ

แบบสัมภาษณ์แบบกลุ่มนำไปใช้สัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในรูปแบบอื่น ๆ ประเด็นในการสัมภาษณ์ประกอบด้วย

1) ปัญหา และที่มาในการรวมกลุ่มกัน ก่อตั้งขึ้นเมื่อไหร่โดยใคร 2) วัตถุประสงค์ในการรวมตัวกัน 3) ผลิตภัณฑ์และ

บริการ 4) รายได้รวมในปัจจุบัน 5) โครงสร้างการบริหารจัดการ 6) การทำการตลาด (ช่องทางการขาย การโฆษณา ประชาสัมพันธ์) 7) ผลตอบแทนทางสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ 8) ปัญหา อุปสรรค และความต้องการความช่วยเหลือของกลุ่มในด้านใดบ้าง และ 9) อื่นๆ เป็นต้น

3.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้าน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในรูปแบบอื่น ๆ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. องค์ประกอบ 4 ด้านที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง

1.1 องค์ประกอบด้านคน พบว่า ด้านจิตใจ ชุมชนมีจิตใจที่ดีงาม มีความรักสามัคคี มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความไว้วางใจกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำชุมชนมีทั้งที่เป็นผู้นำทางธรรมชาติซึ่งเป็นผู้รู้ และผู้ที่มีวิสัยทัศน์ ในการรวมกลุ่มชุมชนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และผู้นำทางโครงสร้าง คือ เป็นผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับความเชื่อถือศรัทธา และความไว้วางใจจากชุมชน โดยกลุ่มผู้นำดังกล่าวเป็นผู้ที่มีความเสียสละ เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีจิตสาธารณะที่จะทำเพื่อผู้อื่น มีคุณธรรม ความซื่อสัตย์ ระเบียบวินัย และความโปร่งใสในการบริหารจัดการ กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนของตน

1.2 องค์ประกอบด้านสติปัญญา พบว่าชุมชนมีศักยภาพในการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่อง สืบเนื่องจากผู้นำหลายท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ดีจบการศึกษาในระดับปริญญาโทสามารถนำความรู้มาใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปิดกั้นตัวเอง มีการศึกษาดูงานจากแหล่งอื่นๆ และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมที่ประสบความสำเร็จจนสามารถเป็นต้นแบบให้กับกลุ่มอื่นๆ ได้มาศึกษาดูงานนั้นก็มีเครือข่ายกับหน่วยงาน สถาบันการศึกษาต่างๆ ในการไปให้ความรู้และเผยแพร่องค์ความรู้ของตนให้แก่ผู้ที่สนใจทั้งในภาคส่วนวิชาการ และสาธารณชนทั่วไป นอกจากการใช้ความรู้ทางวิชาการและภูมิปัญญาในท้องถิ่นแล้ว งานวิจัยนี้ยังค้นพบว่าการมีจิตสาธารณะ การเป็นผู้ประกอบการเชิงสังคม และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน เป็นปัจจัยหรือทุนทางสังคมสำคัญที่ทำให้การรวมกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมประสบความสำเร็จได้

1.3 องค์ประกอบด้านสถาบัน ถึงแม้ว่ากลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมที่ค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้เกิดจากการร่วมกันคิดแก้ปัญหาและเริ่มต้นการรวมกลุ่มด้วยตัวชุมชนเอง แต่ก็พบว่าบางกลุ่มได้เริ่มต้นโดยสถาบันต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้น เช่น กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ตำบลหนองแก้ว และกลุ่มขยะแลกน้ำยา ตำบลหางดง ได้เกิดขึ้นจากนโยบายและการสนับสนุนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรอินทรีย์ ตำบลบ้านแหวน เกิดจากการสนับสนุนของการศึกษานอกระบบ (กศน.) และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแม่ชนิดเหนือ ตำบลบ้านปาง เกิดจากการสนับสนุนของ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งเริง องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปาง สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอหางดง สหกรณ์การเกษตรเชียงใหม่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานเกษตรอำเภอหางดงและการศึกษานอกระบบอำเภอหางดง นอกจากนี้ยังพบว่า สถาบัน

ครอบครัวก็มีส่วนสำคัญในการบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมและมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างให้การรวมกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมดำเนินการไปได้ด้วยดี และสถาบันศาสนาก็เป็นสถาบันที่ยึดเหนี่ยวจิตใจกลุ่มเอกลาให้ยึดมั่นในคุณงามความดี

1.4 องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมพบว่า วัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วยความเชื่อ และประเพณีหลายอย่างยังเป็นแบบชนบททั่วไป เช่น มีการเลี้ยงผีปู่ย่า เลี้ยงเจ้าบ้าน การพ่อนผีมด เจ้าทรง หมอพื้นบ้าน เลี้ยงผีขุนน้ำ สรงน้ำพระ แห่ไม้ค้ำ สืบชะตา ตานก่วยสลาก งานปอย ประเพณีทั่วไป เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง รดน้ำดำหัวปีใหม่ เมือง และประเพณีทางศาสนา เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานสำคัญในการรักษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไว้ และเป็นรากฐานให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทรต่อกัน รวมถึงการไว้เนื้อเชื่อใจกัน มองเห็นปัญหาร่วมกันจนเกิดการรวมกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนของตน เช่น กลุ่มออมทรัพย์บ้านไร่กองขิงที่เกิดจากความมุ่งมั่นและเสียสละของผู้นำที่จะแก้ไขปัญหาปากท้องของคนในชุมชน แม้ว่าในตอนเริ่มต้นในการจัดตั้งกลุ่มจะเหลือสมาชิกเพียง 18 คน จาก 50 กว่าคน แต่จากการสัมภาษณ์สมาชิก 1 ใน 18 คน พบว่า ความเห็นอกเห็นใจเห็นในความเสียสละของผู้นำทำให้ได้มารวมหุ้นโดยที่ไม่สนใจว่ากิจการจะออกมาเป็นอย่างไร ดังนั้น พื้นฐานทางสังคมที่มีความเห็นอกเห็นใจกันมีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้การพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมประสบความสำเร็จ

1.5 องค์ประกอบด้านองค์ความรู้ พบว่า ธุรกิจเพื่อสังคมส่วนใหญ่อาศัยความรู้ที่ร่วมกันคิด ร่วมกันศึกษา นับได้ว่าเป็นนวัตกรรมการจัดการในแบบฉบับของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ร้านค้าชุมชน กองทุนข้าวสาร และกลุ่มขยะเป็นต้น ส่วนกลุ่มเกษตร และการแปรรูปแล้วแต่เป็นการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการทดลองสูตรการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ของตนเองซึ่งถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมการผลิตที่เกิดจากองค์ความรู้ของกลุ่มเอง เช่นเดียวกับกับการผลิตข้าวแต่นและข้าวเกรียบนั้นอาศัยทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมและเทคโนโลยีใหม่มาปรับใช้ ในขณะที่การแปรรูปอาโวคาโดนั้นอาศัยการได้รับการถ่ายทอดความรู้การผลิตจากหน่วยงานต่างๆ สม่่าเสมอ

2. สถานการณ์ และผลการดำเนินงานธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง

จากการสำรวจสถานการณ์ธุรกิจเพื่อสังคมใน 11 ตำบลของอำเภอหางดง พบว่า กลุ่มธุรกิจที่รวมตัวกันที่มีลักษณะของธุรกิจเพื่อสังคมนั้นพบได้ค่อนข้างน้อย โดยส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อให้ได้สิทธิในการรับความช่วยเหลือจากภาครัฐ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันแบบหลวมๆ อีกส่วนเป็นการรวมกลุ่มที่มีเจ้าของธุรกิจเป็นประธาน ส่วนสมาชิกกลุ่มเป็นเพียงลูกจ้าง ธุรกิจเพื่อสังคมที่ผ่านตามเกณฑ์การคัดกรองธุรกิจเพื่อสังคมมี 11 กลุ่มใน 7 ตำบล โดยสามารถจัดเป็นหมวดหมู่ตามประเภทกิจการได้ 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มเกษตรและการแปรรูปการเกษตร 2) กลุ่มออมทรัพย์และร้านค้าชุมชน 3) กลุ่มเพื่อสิ่งแวดล้อม โดยมีผลการดำเนินงาน ดังนี้

ด้านการสร้างรายได้ ธุรกิจเพื่อสังคมทุกกลุ่มสามารถสร้างรายได้จากการทำกิจกรรมของตนเอง มีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมเป็นหลักในทุกกลุ่ม บางกลุ่มจะมีวัตถุประสงค์เพื่อสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มเพื่อสิ่งแวดล้อมและกลุ่มเกษตรและปุ๋ยอินทรีย์ซึ่งก็เป็นไปตามลักษณะเฉพาะตัวของกลุ่มที่ดำเนินการเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม ด้านการตลาด ทุกกลุ่มมีกลุ่มลูกค้าเป้าหมายชัดเจนและมีความต่อเนื่อง โดยกลุ่มลูกค้าของทั้ง 9 กลุ่มจะเป็นสมาชิกกลุ่มเองหรือคนในชุมชน ส่วนอีก 2 กลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรก็จะมีช่องทางการจำหน่ายของตนเอง โดยกลุ่มแปรรูปทางการเกษตรตำบลสันผักหวาน มีช่องทางการจัดจำหน่ายในห้างสรรพสินค้า ส่วนกลุ่มแม่บ้าน

เกษตรแม่ขนิลเหนือตำบลบ้านปง มีช่องทางโดยตรงจากโครงการหลวง เป็นต้น

ด้านการจัดการทุกกลุ่ม มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติตนของคณะกรรมการและสมาชิก ตลอดจนจรรยาบรรณในการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก และกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ในชุมชนอย่างชัดเจน โดยคณะกรรมการมาจากผู้มีส่วนได้เสียโดยการคัดเลือกกันเองภายในกลุ่มสมาชิกตามวาระ 2-4 ปี ทั้งนี้การบริหารจัดการก็มีความยืดหยุ่นตามความเห็นของสมาชิกและตามความเหมาะสม มีเครือข่ายจากหน่วยงานภายนอกในการหนุนเสริมทั้งในด้านการให้ความช่วยเหลือทางความรู้และวิชาการ รวมถึงแหล่งทุนในบางส่วนจากภาคส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานการศึกษา เป็นต้น

ด้านกระบวนการผลิตและการให้บริการ พบว่า ในส่วนของการให้บริการ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน การขายข้าว และ การให้บริการรับซื้อขยะมีความเพียงพอต่อความต้องการของตลาด ส่วนกำลังการผลิต เช่น ปุ๋ยอินทรีย์ และผักอินทรีย์อาจไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด เช่น กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ที่ต้องใช้ระยะเวลาในการผลิตนาน 3 เดือน และขาดพื้นที่ที่มีขนาดเพียงพอต่อกระบวนการการผลิต และผักอินทรีย์ที่ยังมีกำลังการผลิตน้อยด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ และแรงงานที่เป็นผู้สูงอายุ เป็นต้น อย่างไรก็ตามกระบวนการให้บริการและกระบวนการผลิตของทุกกลุ่มนั้นไม่ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม อาจจะมีบ้างในส่วนของกลิ่นในการหมักปุ๋ยอินทรีย์ แต่เนื่องจากพื้นที่ในการผลิตเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ไม่ได้อยู่ใกล้กับบ้านเรือนจึงไม่เกิดปัญหา

ด้านการเงินและการบัญชี พบว่า แทบทุกกลุ่มมีการจัดทำรายงานการเงินและบัญชีอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรจากรายงานทางการเงินส่วนใหญ่มีกำไรเพียงพอที่จะใช้ในการดำเนินงานและการลงทุนเพิ่มในอนาคต มีเพียงบางกลุ่มซึ่งเป็นกลุ่มเริ่มต้นยังมีการลงทุนและมีภาระหนี้สินที่กำลังทยอยใช้คืน จึงยังไม่มีผลกำไรเพียงพอในรูปของตัวเงิน แต่สมาชิกก็ได้ประโยชน์ในการใช้ปุ๋ยที่มีคุณภาพในราคาที่ถูกลง และบางกลุ่มที่มีพอในการดำเนินการแต่ยังคงมีน้อยมาก เช่น ในกลุ่มตลาดนัดขยะตำบลน้ำแพร่เนื่องจากทางกลุ่มไม่ได้เน้นการทำกำไรแต่เน้นด้านสุขภาวะอนามัยสุขภาพของชุมชนเป็นที่ตั้ง

ด้านการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินกิจการของกลุ่ม พบว่า แทบทุกกลุ่มได้นำพาหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ โดยบางกลุ่มระบุไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในวัตถุประสงค์หรือในตัวโครงการของกลุ่มอย่างชัดเจน บางกลุ่มไม่ได้ระบุไว้แต่มีวิถีคิดและวิธีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ด้านการมีนวัตกรรมหรือความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนธุรกิจ พบว่า ทุกกลุ่มมีนวัตกรรมของตนเองซึ่งล้วนแต่เกิดจากการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของคนในชุมชน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางสังคม โดยสามารถแบ่งออกเป็นนวัตกรรม 2 ประเภท กล่าวคือ ในส่วนของธุรกิจบริการ เช่น ออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน และสิ่งแวดล้อม นั้นได้เกิดนวัตกรรมจัดการของแต่ละกลุ่ม ส่วนธุรกิจผลิตได้เกิดนวัตกรรมในการผลิตที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้ทางเทคโนโลยีใหม่

ด้านผลกระทบ พบว่า ขอบเขตของผลกระทบทุกกลุ่มยังอยู่ในกลุ่มสมาชิกซึ่งอยู่ในชุมชน โดยกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มสิ่งแวดล้อม จะเป็นกลุ่มที่มีผลกระทบทั้งชุมชนเนื่องจากเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ที่เป็นสมาชิกกลุ่ม และในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จซึ่งอยู่ในกลุ่มที่เป็นต้นแบบให้ศึกษาดูงานได้สร้างผลกระทบในระดับที่กว้างขวางในระดับจังหวัด ประเทศ และระดับสากล

ด้านผลกระทบทางเศรษฐกิจ พบว่า ทุกกลุ่มได้ก่อให้เกิดการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และเกือบจะทุกกลุ่มมีการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่ผู้มีส่วนได้เสียอย่างเท่าเทียมกัน ผลกระทบทางด้านสังคม พบว่าทุกกลุ่มได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคม เช่น ในกลุ่มออมทรัพย์ได้เสริมสร้างให้ชุมชนมีวินัยในการออม และมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด มีการวางแผนการใช้จ่ายจากการสั่งซื้อของใช้ต่างๆ ในธุรกิจรวมซื้อ และร้านค้าชุมชน และมีการนำผลกำไรที่ได้ไปจัดสรรให้เป็นค่าตอบแทนในการทำความดีต่างๆ ในชุมชน ตลอดจนช่วยเหลือสาธารณประโยชน์หรือสวัสดิการอื่นๆ ในชุมชน กลุ่มปุ๋ยและผักอินทรีย์ก่อให้เกิดการลดรายจ่าย กลุ่มสิ่งแวดล้อมและขยะก่อให้เกิดการเสริมสร้างสุขภาพของคนในชุมชน และกลุ่มแปรรูปทางการเกษตรได้ก่อให้เกิดการสร้างงาน หรือสร้างอาชีพเสริมให้แก่ผู้ที่ว่างงานหรือมีรายได้น้อย เป็นต้น ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม จะพบได้ในกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง เช่น กลุ่มสิ่งแวดล้อมด้านขยะ และกลุ่มเกษตรและปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น ชุมชนมีสุขภาพที่ดี ระบบนิเวศน์มีความสมบูรณ์ เป็นต้น

ด้านการมุ่งเน้นการดำเนินงานได้อย่างยั่งยืนในอนาคตนั้น พบว่า ทุกกลุ่มมีการดำเนินกิจการของตนเองอย่างแข็งขัน โดยกลุ่มต้นแบบนั้นก็จะมีคามมั่นคงทางการเงินมาก สามารถเป็นต้นแบบได้ มีการขยายผลไปยังธุรกิจเพื่อสังคมอื่นๆ ต่อ และมีจำนวนสมาชิกที่มากขึ้น อีกทั้งยังมีหน่วยงานต่างๆ ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน โดยเฉพาะกลุ่มที่เพิ่งจะเริ่มต้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. องค์ประกอบที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดงสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

1.1 ความรักสามัคคี ความเอื้ออาทร ความไว้วางใจกันของชุมชนและสังคมในอำเภอหางดงซึ่งยังคงความเป็นชุมชนชนบทที่มีประเพณี และความเชื่อที่คอยเชื่อมโยงคนให้ยังรักใคร่สามัคคีกันอยู่ เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกัน เห็นปัญหาาร่วมกัน และร่วมแก้ไขปัญหาร่วมกัน

1.2 จิตสาธารณะ ความเสียสละ ความเห็นแต่ประโยชน์ส่วนรวมของผู้นำ และการมีความรู้ ของผู้นำเป็นทุนที่สำคัญในการผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม ทำให้กิจการดำเนินไปได้ด้วยดี ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาในชุมชนและสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชน

1.3 การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมภายใต้บริบทของคนในชุมชน ที่กลายมาเป็นนวัตกรรมทางสังคมในรูปแบบของนวัตกรรมการจัดการที่มาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มทุกคน ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นเริ่มตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติ การจัดสรรผลประโยชน์ การติดตามและประเมินผล

1.4 ปัจจัยเครือข่ายสนับสนุนภายนอก เป็นปัจจัยเกื้อหนุนอีกปัจจัยที่ทำให้เกิดธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมขึ้นมา และการมีหน่วยงานภายนอกทั้งในสภานาครรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา เป็นต้น

2. สถานการณ์ และผลการดำเนินงานธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดง

เกือบครึ่งหนึ่งของธุรกิจเพื่อสังคมเป็นการรวมกลุ่มธุรกิจชุมชนที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน และส่วนใหญ่จะมีลักษณะการดำเนินงานที่คล้ายกับรูปแบบสหกรณ์ กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมในอำเภอหางดงไม่ใช่กลุ่ม

หัตถกรรมหรือกลุ่มอาชีพที่อาศัยภูมิปัญญาทางด้านงานช่างหรืองานฝีมือดังที่ได้สันนิษฐานไว้แต่ต้น

จากผลการคัดเลือกและคัดกรองกลุ่มเป้าหมาย และการวิเคราะห์โครงสร้างทางธุรกิจ พบกลุ่มระยะเริ่มต้น² กำลังพัฒนา³ และ ต้นแบบ⁴ ซึ่งกลุ่มที่จัดอยู่ในระยะเริ่มต้น มี 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์และเกษตรปลอดภัย ตำบลบ้านแหวน กลุ่มขยะแล็กน้ำยา ตำบลหางดง และกลุ่มร้านค้าชุมชน ตำบลหางดง กลุ่มกำลังพัฒนา มี 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ตำบลหนองแก้ว กลุ่มแปรรูปอาหารเกษตรกร บ้านต้นนึ่ง ตำบลสันผักหวาน และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมเมฆนิลเหนือ ตำบลบ้านปง กลุ่มต้นแบบ มี 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์บ้านไร่กองขิง กลุ่มกองทุนข้าวสาร ตำบลหนองควาย กลุ่มตลาดนัดขยะ ตำบลน้ำแพร่ และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตำบลน้ำแพร่ ส่วนปัญหาและความต้องการของทั้ง 3 กลุ่ม สามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้ 1) กลุ่มระยะเริ่มต้นมีความต้องการความช่วยเหลือจากภายนอกค่อนข้างมาก และเป็นความต้องการพื้นฐานทางด้านปัจจัยการผลิต และเทคนิควิธีการในการผลิตและการบริหารจัดการ รวมถึงการตลาด เป็นต้น และ 2) กลุ่มกำลังพัฒนาเป็นกลุ่มซึ่งสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเองในระดับหนึ่งแล้วแต่ยังมีความต้องการความช่วยเหลือทางด้าน การขยายขนาดพื้นที่การผลิต การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย ความต้องการในการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต และการปรับปรุงภาพลักษณ์ของสินค้า เช่น บรรจุภัณฑ์ แผ่นพับ โฆษณาต่างๆ

กลุ่มต้นแบบเป็นกลุ่มซึ่งสามารถดำเนินกิจการของตนในระดับดีแล้ว และเป็นต้นแบบให้กับกลุ่มอื่นๆ มาศึกษาดูงานได้ โดยบางกลุ่ม อาทิ กลุ่มออมทรัพย์บ้านไร่กองขิง กลุ่มกองทุนข้าวสาร ตำบลหนองควายมีแนวคิดที่จะขยายกิจกรรมไปทำอย่างอื่นต่อ เช่น การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ การรวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ต่อไป ซึ่งเหล่านี้ยังคงต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกอีก

สรุป

ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่ในอำเภอหางดงจะเปลี่ยนไป มีการดำเนินชีวิตเฉกเช่นคนในเมืองใหญ่ หากแต่หลายชุมชนก็ยังคงมีสิ่งที่ยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้ยังคงพึ่งพาอาศัยกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ไว้เนื้อเชื่อใจกัน และยังสามารถรวมกลุ่มกันในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของตน มีวินัย และมีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน สิ่งเหล่านี้สืบเนื่องจากอำเภอหางดงยังคงมีทุนทางวัฒนธรรม มีความเชื่อ และประเพณีที่สืบต่อกันมาเป็นพื้นฐานให้คนในชุมชนไม่ห่างหายจากกัน และบางชุมชนเป็นชุมชนขนาดเล็กซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นเครือญาติกัน อีกทั้งยังมีทุนปัจจัยผู้นำและแกนนำที่ดีมีความรู้ มีจิตสาธารณะ เสียสละ เห็นประโยชน์ส่วนรวม สามารถนำพากลุ่มธุรกิจเพื่อสังคมให้พัฒนาและเติบโต จนบางกลุ่มสามารถเป็นต้นแบบให้แก่กลุ่มอื่นๆ ได้ ซึ่งนอกจากทุนทางสังคมภายในเหล่านี้แล้ว ทุนภายนอก เช่น การรวมกลุ่มกันจัดตั้งธุรกิจเพื่อสังคม โดยมีทุนทางด้านบริหารจัดการที่ดี โดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ไขปัญหาอุปสรรคจนก่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใน

²ระยะเริ่มต้น หมายถึง ธุรกิจเพื่อสังคมที่เพิ่งเริ่มต้นกิจการ และยังคงมีปัญหา ความต้องการพื้นฐานต่างๆ อีกหลายด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ

³กำลังพัฒนา หมายถึง ธุรกิจเพื่อสังคมที่ดำเนินกิจการมาได้ในระยะหนึ่งแล้ว แต่ยังมีความต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนาปรับปรุง เช่น การขยายขนาดการผลิต การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย ความต้องการในการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต และการปรับปรุงภาพลักษณ์ของสินค้า เป็นต้น

⁴ต้นแบบ หมายถึง ธุรกิจเพื่อสังคมที่ประสบความสำเร็จ ดำเนินการไปได้ด้วยตนเอง มีความมั่นคงทางการเงิน เป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนอื่น และขยายผลต่อยอดได้

การบริหารจัดการในรูปแบบฉบับของชุมชนตนเอง นอกจากนี้ทุนด้านปัจจัยเครือข่ายสนับสนุนภายนอกยังสามารถเอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มกันจัดตั้งธุรกิจเพื่อสังคมประสบความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

- วัลย์พร วาจาอุท ปริศนา โพธิมณี กัญยามาศ จันทร์ทอง พิเชฐ ยิ่งเกียรติคุณ อมฤต เจริญพันธ์ อรกานต์ เลหาหัชชตน์นัท และพิน เกษมศิริ. (2553). **กิจการเพื่อสังคมน้ำดี 50 องค์กร**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯธุรกิจ Bizbook.
- สินาด ตริวัชรณไชย. (2548). **ทุนทางสังคม: ความหมายและความสำคัญ**. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2554, จาก <http://prachatai.com/journal/2005/01/2262>.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10**. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2554, จาก <http://www.nesdb.go.th/?tabid=139>.
- อิทธิสตร์. (2552). **ทุนทางสังคมในประเทศไทย**. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2554, จาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=429325>.
- เอคคิงตัน, จอห์น และ ฮาร์ติแกน, พาเมล่า. (2552). **พลังของคนหัวรั้น [The Power of Unreasonable People]**. (สถณี อาชวานันทกุล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.
- Social Enterprise Alliance USA. (n.d.). **What is Social Enterprise?**. Retrieved January 12, 2009, from http://www.se-lliance.org/about_vision.cfm.
- Social Enterprise Coalition UK. (n.d.). **What is Social Enterprise?**. Retrieved January 12, 2009, from <http://www.socialenterprise.org.uk>.
- The Small Enterprise Education and Promotion (SEEP) Network . (n.d.). **What is Social Enterprise?**. Retrieved January 12, 2009, from <http://communities.seepnetwork.org/edexchange/node/89>.
- Third Sector Enterprises. (n.d.). **What is Social Enterprise?**. Retrieved January 12, 2009, from <http://www.3se.co.uk/index.php/Section1/page6.html>.